

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINA İLİŞKİN İNGİLİZ BÜYÜKELÇİLİĞİNİN DEĞERLENDİRMELERİ

Evaluations by English Embassy Related to Proclamation of Second Constitutional Monarchy

(Makale Geliş Tarihi: 15. 04. 2018 / Kabul Tarihi: 04. 06. 2018)

Orhan TURAN*

Öz

Jön Türk hareketi Osmanlı tarihinin son evresinde en önemli sosyal ve siyasi harekettir. İttihâd ve Terakkî'ye giden süreçte devlet temelinden sarsılmıştır. İmparatorluğun son yüzyılına damgasını vuran gelişmelerden biri Meşrutiyet yönetimine geçiş olmuştur. I.Meşrutiyet 23 Aralık 1876'da ilan edilerek ilk kez Anayasal bir dönem başlamıştır. Ancak bu süreç kısa ömürlü olmuştur. II.Meşrutiyet yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'ni kurtarmak amacıyla ve uzun süren bir baskı dönemine tepki olarak tekrar ilan edilmiştir. 1908'de yurt içinde ve dışında gelişen olaylar üzerine İttihâd ve Terakkî Cemiyeti harekete geçmeye karar vermiştir. İkinci kez ilan edilen Meşrutiyet'in doğuşu, uygulanması, Avrupa'daki yankıları, dış ilişkilere etkisi genel olarak çalışmanın sınırlarını çizmiştir. Bu doğrultuda II.Meşrutiyet'in ilanının özelde İngiliz Büyükelçiliği gözünden algılanışı ve genelde Türk-İngiliz ilişkilerinin görünümü bu çalışmanın temelini kapsayan iki esas konu olmuştur. Bu değerlendirmelerin İngiliz Büyükelçiliği'nin kaleminden çıkması İngiltere'nin Osmanlı Hükümeti ve Meşrutiyet'in ilânı hakkında neler düşündüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Makalede yararlanılan yıllık raporlar İngiliz ulusal arşivinden alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: II.Meşrutiyet, İttihâd ve Terakkî Cemiyeti, Reval Görüşmesi, İngiliz Büyükelçiliği, Osmanlı Devleti.

Abstract

The Young Turk movement is the most crucial social and political movement in the last phase of the Ottoman history. The Empire was shaken from its foundation in the process of transition from Young Turks Movement to Union and Progress. Transition to the rule of the Constitutional Monarchy was one of the developments that marked the last century of the Empire. The first Constitutional period began on December 23, 1876 by proclamation of I. Constitutional Monarchy. However, this process has been short-lived. II.Constitutional Monarchy was re-proclaimed in an attempt to rescue the Ottoman Empire that was about to collapse and as a reaction to a long period of oppression. In 1908, the Party of Union and Progress decided to take action upon

* Dr., orhannturann@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5975-0469>

the events within and outside the country. Frame of our study is limited with Second Constitutional Monarchy's birth, implementation, reflection in Europe, influences to foreign relations. In this respect, there are two main subjects of this study, one is perception of the proclamation of the Second Constitutional Monarchy by the British Embassy in particular and the other is appearance of Turkish-British relations. The publication of these evaluations by the British Embassy clearly reveals what the UK thinks about the proclamation of the Ottoman Government and Constitutional Monarchy. The annual records we used in the article were taken from the British National Archives.

Keywords: Second Constitutional Monarchy, Comimittee of Union and Progress, Meeting in Reval, English Embassy, Ottoman Empire.

1. Giriş

Türk parlamento tarihi açısından önemli bir mihenk taşı olan I. Meşrutiyet 23 Aralık 1876'da ilan edilmiştir. Ancak Osmanlı-Rus harbi nedeniyle kısa süreli bir dönem olarak tarihteki yerini almıştır. Buna rağmen 1878-1908 arasındaki süreçte Sultan II. Abdülhamit idaresine karşı muhalefet yurt içinde ve dışında giderek güç kazanmıştır. Bundan sonraki süreçte Jön Türk hareketi özellikle askeri ve siyasi alandaki muhalefetiyle Padişahı tekrar anayasayı yürürlüğe koymaya zorlamaya başlamıştır (Hanioglu, 1985: s.41). 1906 yılı başlarında "adil" olmayan vergilendirmenin kaldırılması veya istismarcı memurların azledilmesi isteklerinden yola çıkan halk gösterileri ve ayaklanmalar; kurulu düzene karşı duyulan genel hoşnutsuzluğun dışavurumu haline gelmiştir. Genel istekler ilk önceleri bu gösteri ve ayaklanmalarda ortaya çıkmıştır. Ancak 1908 yılı başlarına doğru seçimler aracılığıyla oluşturulacak temsili bir Meclis kurulması ve ülke yönetiminin kökten değiştirilmesi yoluyla anayasal bir düzenin tesisi yolunda talepler ileri sürülmeye başlanmıştır. İmparatorluğun hemen her şehrinde var olan düzene karşı yapılan yaygın ayaklanma hareketleriyle kuvvet kazanan ve cesaretlenen İttihâd ve Terakkî Cemiyeti¹, Sultan Abdülhamid'in "mutlakiyetçi" rejimini yıkma çabalarını hızlandırmıştır (Kansu, 1995: s.94).

II. Meşrutiyet'in ilanına giden süreçte İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin hazırladığı yıllık rapordaki Osmanlı Devleti ile ilgili

¹ Türkiye'nin yakın tarihine egemen olmuş ve damgasını vurmuş ilk ve en büyük siyasal örgüt İttihâd ve Terakkî Cemiyeti idi. İttihâd ve Terakkî sözcüklerinin yer değiştirerek simgeledikleri bu örgütün adı ilk olarak 1889'da duyuldu. Aynı yılda "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane" öğrencilerinden küçük bir grup "İttihâd-ı Osmanî" (Osmanlı Birliği) adıyla gizli bir cemiyet kurdu. Paris'te kurulan İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ile birleşerek aynı yıl bu adı benimsedi. Bir iç dinamik simgesi olarak asıl "İttihâd ve Terakkî" 1906'da Selanik'te III. Ordu subaylarının girişimiyle kuruldu. O zaman adı "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" idi. Önce "Terakki ve İttihât" sonra da İttihâd ve Terakkî adını aldı. Üyeleri ve militanları İttihâdçı olarak anılmıştır (Tunaya, 1989: s.7; Kuran, 2000: s.312); Kendisi de bir İttihâdçı olan Leskovikli Mehmet Rauf da İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'ne dair şu ifadeleri kullanmıştır: "ilk kuruluşundan amacına ulaştığı mutlu güne kadar yalnız bir fikre hizmet etti ki o da geçmiş yönetimin değiştirilmesi, devletin yenilenme ve yükselmesi kutsal fikrinden ibaret idi" (Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihâd ve Terakkî Ne İdi*, Arba Yayınları, İstanbul, 1991, s. 10).

değerlendirmeleri doğrudan çalışmayla ilgilidir (TNA, FO 195/2363)². Rapordan İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ile yeni rejim hakkında bilgiler elde edilebilmektedir. Burada Osmanlı Hükümeti'ne dönük muhalif hareketlerin temeli olduğuna dair gelişmelere de değinilmiştir. Bir başka ifadeyle siyasi ve fikri anlamda geçmişten gelen bir muhalif hareket söz konusu olmuştur. Dolayısıyla tarihsel seyir içerisinde Osmanlı sınırları dâhilinde ve dışında Jön Türkler tarafından başlatılan ihtilâlcî hareketler ilerleme kaydetmiştir (TNA, FO 195/2363).

Padişah tarafından kurulan kapsamlı istihbarat sistemi içerisinde birçok kişi olumsuz etkilenmiştir. Ancak buna rağmen çok az kişi ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. Jön Türklerin örgütlenmesine dair bilgiler de raporda yer almıştır. Buna göre Paris Komitesi Türkiye'de bir şube açmayı gerekli görmüştür. Önceleri adı "*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*" olan örgüt sonradan adını "*Osmanlı İttihâd ve Terakkî Cemiyeti*" olarak değiştirmiştir. Cemiyetin üyeleri Selanik bölgesindeki Mason localarında özellikle de buradaki kolorduda ve Edirne'de "*sessizce fakat özverili*" bir şekilde örgütlenmiştir (TNA, FO 195/2363).

1908 yılının ilk aylarına gelindiğinde rejime duyulan tepki büyük boyutlara ulaştı. Sadece Anadolu ve Makedonya'da değil imparatorluğun en ücra köşelerinde bile her şehir ve kasabada çeşitli sivil itaatsizlik eylemleri ortaya çıktı. Devlet otoritesinin temsilcilerine karşı girişilen kışkırtma ve gösteriler sonucu idari otorite sarsılmaya başlamıştır. Eylemler mahalli olarak örgütlenmiş gibi görünüyordu (Kansu, 1995: s.93). Bu tür eylemler kendi dönemi içerisinde halkın gerçek fikri olmaktan öte isyan yanlılarının girişimlerinden ibaret toplantılar da olabiliyordu (Alkan, 2013: s.89). Ancak Cemiyetin haberleşme ağı sayesinde hepsi yaygın bir koordinasyon ve işbirliği içerisindeydi. Cemiyet, merkezi Paris'te olmakla birlikte imparatorluğun bütün önemli şehirlerinde örgütlenmeyi başarmıştı. (Kansu, 1995: s.93-94). Bu durum kısa sürede padişahın dikkatini çekti. Büyükelçiliğe göre Padişah tarafından oluşturulan kapsamlı istihbarat yapılanması sayesinde bu fikri gelişim çeşitli zorluklarla karşı karşıya idi. Dolayısıyla ülkedeki her muhalif hareket kontrol altındaydı.

Jön Türk hareketinin öncülerinden ve geçmişte de en aktif üyelerden biri olan Murad Bey³ Yıldız Sarayı tarafından "*ikna*" edilerek İstanbul'a gelmiştir.

² The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 195/2363, Annual Report on Turkey for the year 1908.

³ Murad Bey 1853'te Dağıstan'da doğmuştur. Rusya'da öğrenim görmüştür. "*Mizanlı Murad*" ve "*Dağıstanlı Murad*" olarak da tanınmaktadır. İstanbul'da Mülkiye'de öğretim üyeliği ve Duyûn-ı Umûmiyye'de memur olarak çalışmıştır. İhtilâlcî faaliyetleri yüzünden Kahire'ye kaçmak zorunda kalmıştır. "*Mizan*" adlı Sultan Abdülhamit karşıtı bir gazete yayınlamıştır. 1896'da Paris'e gitmiştir. Bu süreçte Jön Türklerin lideri olması da gündeme gelmiştir. Cemiyet'in Cenevre kolu başkanlığını yapmıştır. 1897'de Sultan Abdülhamid tarafından ikna edilerek İstanbul'a gelmiştir. Burada Şûrây-ı Devlet üyeliği yapmıştır. 1908'den sonra İtilafçıları desteklemiştir (Ahmad, 1999: s. 214) 31 Mart Olayı sırasında Serbestî, Sabah ve Volkan gazetelerinin yaptıkları yayınlara katılmıyormuş izlenimi bıraktı. İsyanın bastırılmasından sonra bir süre Rodos'a gönderildi. 1914'te İstanbul'da Anadolu Hisarı'ndaki yalısında hayatını kaybetmiştir (Mardin, 2008: s. 113).

Büyükelçilik bu durumu Jön Türk hareketini olumsuz etkileyebilecek bir “gem” olarak değerlendirmişti. Ayrıca imparatorluğun ve Avrupa’nın farklı yerlerinde bu sebeplerle sürgün edilenler vardı. Ancak bu şartlar altında hareketin geleceğe dönük mücadelesinde uyum sorunu yaşayabileceği öngörüsü de dile getirilmiştir (TNA, FO 195/2363). Başka bir ifadeyle İttihâdçılarının çalışmaları fikri farklılıklar ve Sultan Abdülhamit’in cemiyetin kimi üyelerini ülke içine çekme siyasetiyle zaafa uğramıştır. Ancak cemiyetin Makedonya’daki askeri birliklere nüfuz etmesi ve 1906’da Selanik’te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin kurulmasıyla birlikte yeniden canlanma süreci başlamıştır (Tunaya, 2007: s.52-54).

Rapora göre İttihâd ve Terakkî’nin önündeki ilk ve en önemli görev, merkezi Selanik’te olan III. Ordu’yu tamamıyla ihtilâlcî hareketin içine çekmek idi. Fakat buradaki hoşnutsuzluk kimi yerlerde açık ayaklanmalar biçiminde kendini göstermişti. Ayrıca Saray’ın “kayırmacılığı” sayesinde yer edinmiş olan kimi yüksek rütbeli subayların “beceriksizlikleri” de genç subaylar ve erler arasında gitgide artan bir huzursuzluğa neden olmaktaydı (Ahmed Niyazi, 2003: s.33-35). Bu nedenle zaman içinde sayıları gittikçe artan bir grup genç subay İttihâd ve Terakkî saflarına katılmıştır. Cemiyet’in talimatları doğrultusunda hem erler hem de kendileri arasında propaganda faaliyetine başlamışlardır. Askerlerin kırsal bölgelerde küçük gruplar halinde iz sürmesi İttihâdçı genç subayların propaganda işini kolaylaştıran bir unsurdu. Çünkü böylece üstlerinin sürekli denetiminden çıkmış genç subaylar bir yandan görevlerini yaparlarken diğer yandan hafiyelerin dikkatini çekmeden kendi aralarında toplantı düzenleyebiliyorlardı (Knight, 1909: s.50-51).

İttihâdçılar artık mevcut düzeni silahlı direniş yoluyla ya da gerekirse “kan dökerek” değiştirebileceklerine inanmaya başladı. Böylece yeni bir siyasal rejim de inşa edilebilecekti. 1908 yılı baharına gelindiğinde “liberal demokratik” rejim istekleri her zamankinden daha güçlü bir biçimde dile getirildi. Ordu içerisinde eski rejimin son aylarında askerler arasında yayılan hoşnutsuzluk ve askerî itaatsizlik olayları gittikçe arttı. Bu durum Hükümet otoritesinin vilâyetlerde daha da zayıflamasına sebep oldu. Dolayısıyla mutlakiyetçi rejimin baskı yapma gücü 1908 Temmuzuna doğru günden güne zayıfladı (Kansu, 1995: s. 94-95). Bu noktada Jön Türklerle ilgili bir tespit de yapılmaktaydı. Şöyle ki; “orduyu arkalarına almadıkları sürece herhangi bir eylemin başarısızlığa mahkûm edileceğinin farkına varacak kadar akıllı” kişiler oldukları değerlendirilmişti. (TNA, FO 195/2363). Nitekim Padişah II. Abdülhamit’in Mabeyn Başkâtibi olan Tahsin Paşa da “Sultan Hamidi, Kanûn-ı Esâsî’yi ilana ve Meclis-i Mebûsân’ı açmaya davet ettiren en önemli kuvvet Ordu olmuştu” görüşüyle bu düşüncüyü doğrulamıştır (Tahsin Paşa, 1931: s. 259). Buna rağmen ihtilâlin ne zaman gerçekleşebileceği kesin olarak bilinmemekteydi. Büyükelçiliğe göre bu tarih Sultan’ın doğum günü olan 27 Eylül idi. Ona göre Padişah için bir yaş günü hediyesi olarak planlanmıştı (TNA, FO 195/2363).

1908 Yazı'ndan itibaren III. Ordu'da ve yaygın olarak da tüm Makedonya'da askerler arasındaki hoşnutsuzluk ve isyan haberleri günlük hale geldi. Genç subaylar arasında ihtilâlcî propagandanın yayılması ve meydana gelen sürekli isyanlar daha fazla itaatsizliğe neden olmaya başladı. İşte tam bu sırada İngiltere Kralı ve Rus Çarı arasında 9/11 Haziran 1908 tarihlerinde Reval'de yapılmış olan Makedonya'nın geleceğine ilişkin görüşme Osmanlı kamuoyunda⁴ duyuldu. Bu haberler özellikle Makedonya'daki halk ve ordu mensupları arasında heyecan oluşturdu. Böylece ülkenin iç işlerine karışılmasına öteden beri karşı çıkan İttihâd ve Terakkî'nin mutlakiyetçi yönetimi yıkabilmesi için bir başka güçlü gerekçe ortaya çıkmış oldu (Kansu, 1995: s.119).

Dolayısıyla hareketin eyleme dönüşmesi için iç ve dış şartlar artık hazırды. Bu bağlamda ihtilâlin ortaya çıkış süreci Reval Görüşmesi ile hız kazandı. Burada İngiltere Kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nikola Makedonya'daki malî kontrol ve jandarma birliklerinin geleceği konusunda görüşmek için biraya gelmişti. Bu görüşme Makedonya'nın Osmanlı topraklarından ayrılmasına karşı çıkan Jön Türklerin "*gururunu derin ölçüde*" yaralamıştır. Görüşmeden yayılan haberler Jön Türkleri, Anglo-Rus planının hayata geçirilmesi durumunda Makedonya'ya ve çok geçmeden de Avrupa Türkiye'sine veda edeceklerine inanmaya itti. Cemiyet üyelerine göre gelişen olaylar karşısında Padişah yeterli direnci gösteremedi. Bu durum Avrupa tarafından Türklerin kendi iç ilişkilerini yönetemediği ilkesinden hareketle bir zaaf gibi görünmekteydi. Büyükelçilik ise bu düşüncüyü "*haklı ve takdire değer bir his*" olarak değerlendirmiştir (TNA, FO 195/2363). Reval Görüşmesi Avusturya'nın Makedonya'daki faaliyetleri nedeniyle gündeme gelmiş; İngiltere ve Rusya'nın "*tam olarak uzlaşması*" ile sonuçlanmıştı (Armaoğlu, 1997: s.601-602). Görüşme, Avrupa kamuoyunda Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına karar verildiği yorumlarının yapılmasına neden oldu (Karal, 1996: s. 26). Böylece Makedonya'nın durumu ve görüşmenin etkisiyle cemiyet teşkilatı süratle gelişmiş ve isyan hareketinin hızlandırılması gereği kesinlik kazanmıştır.

Sultan Abdülhamit'in istihbarat teşkilatının Makedonya'daki çalışmaları karşısında Cemiyet kaygılanmaya başlamıştır. Özellikle Sultan'ın baskısı ihtilâlden evvelki birkaç ay öncesi süreçte artmıştı. Haziran ve Temmuz aylarında ortaya çıkan ayaklanmalarının en önemli amacı Cemiyet'in varlığını korumak oldu. Bu bağlamda Saray'ın Makedonya'daki hafiyelerine karşı sert önlemler alınmasına karar verildi. Aksi bir durum Cemiyetin yok olması demektir. Baskı karşısında endişelenen Cemiyet, kendini korumak için Saray'ın Makedonya'daki hafiyelerine karşı "*kesin ve acımasız*" davranma tavrını benimsemek zorunda kalmıştır (Ahmad, 1999: s.16). Bu doğrultuda, öldürülecek kişiler listesinin başında yer alan

⁴ Reval Görüşmesi'nin yankıları ihtilâlcilerin Abdülhamit'e karşı yürüttükleri mücadelede yaptıkları propagandanın ne kadar etkili olduğunu İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin üyelerine göstermiştir. Görüşme ile ilgili gazetelerde çıkan her habere inanılmayacağı belliydi. Fakat Cemiyet bu durumu mücadele ettikleri Abdülhamit'e karşı bir propaganda aracı olarak kullanmak istemiştir. Böylece hem "*ihtilâl*" sürecini hızlandırmış hem de ihtilâli kamuoyu huzurunda meşrulaştırmıştır (Alkan, 2008: s.48).

Selanik Merkez Komutanı Kaymakam/Yarbay Nazım Bey'e 11 Haziran 1908'de suikast düzenlendi. Ancak hafif yara alan Nazım Bey İstanbul'a dönmeyi başardı (Ahmed Niyazi, 2003: s.37-38). Bu olayları Sultan'ın yaverlerinden Sadık Paşa'ya yönelik suikast girişimi izledi. Temmuz ayının ilk günlerinde İngiltere'nin Manastır Konsolosluğunu arayan bir subay, ihtilâlin birkaç gün içerisinde başlayacağını haber verdi. O, bu aramanın gerekçesini hareketin Hıristiyanlara karşı düşmanlık anlamına gelmediğini ve İngiltere'nin bu konudaki tutumunun ne olacağı ile ilgili olduğunu ifade etti (TNA, FO 195/2363). Bu bağlamda ayaklanmanın Hıristiyan unsurları ve İngiltere karşıtlığını hedef alan bir yönü yoktu. Aksine Müslim-Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının eşitliğini vurgulayan ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurulmasına taraftar bir anlayış mevcuttu. Yeni rejimin ilanından üç gün önce Selanik'teki İngiliz Konsolos Harry H. Lamb hareketin içeriğini ve Cemiyet'in İngiliz Hükümeti'ne yaklaşımını Jön Türklerden gelen bir mektuba dayandırarak açıklamaktaydı. Buna göre: Genç Türkler amaçlarını *"ırk ve inanç ayrımı olmaksızın bütün imparatorlukta özgürlük, eşitlik ve adaletin kurulması olarak tanımlıyor... Berlin'de iddia edildiği gibi reformlara karşı yapılmamıştır. Bununla beraber güçlü bir şekilde milliyetçi olan İttihâd ve Terakkî cemiyeti doğal olarak yabancı müdahalesine karşıdır"* (Aydın, 2011: s. 9) sözleriyle izah edilmekteydi.

Nazım Bey, İstanbul'a dönerek edindiği bilgileri Padişah ile paylaştı. Bu raporu inceleyen Sultan Abdülhamit gizli cemiyetler konusunda bilgi edinmek amacıyla Mahir Paşa başkanlığında bir heyeti Selanik'e gönderdi. Heyetin Selanik'e gelmesi ile birlikte III. Ordu'nun komuta kademesinde değişiklikler olmaya başladı. Paşa, gizli cemiyetlerin ortaya çıkarılmasında başarılı olamadı ve kendisine Temmuz başında İstanbul'a dönme emri geldi. İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin Selanik'teki örgütü olduğu gibi kaldı. İstanbul'a dönen Mahir Paşa, Makedonya Umûmî Müfettişi Hilmi Paşa ve diğer yüksek rütbeli subayların Saray'a ihanet ettiklerini öne sürdü. Bu iddiaları nedeni ile Bursa'ya sürgün edildi (TNA, FO 195/2363.; Ahmad, 1999: s.18-19).

Öte yandan Padişahın hafiyeleri Makedonya'da Kolağası Niyazi Bey'i yakından takip etmekteydi. Manastır'daki ordu birliklerinin Alay Müftüsü, Saray hafiyelerinden idi. Ancak müftünün Niyazi Bey'in yakın çalışma grubu içerisine sızmasının anlaşılması üzerine bir an önce harekete geçilmesine karar verildi. Buna göre 28 Haziran'da bir toplantı yapıldı. Burada Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi kararı çıktı. İsyân tarihi olarak ise 3 Temmuz seçildi (Ahmed Niyazi, 2003: s.64-66.; Ahmad, 1999: s.19-20).

Padişah'ın suikast girişimlerine karşı tepkisi sert oldu. II. ve III. Ordu'da birçok üst düzey subay başkente getirilerek yargılanmış ve cezalandırılmıştır. Ancak Saray'ın bu önlemleri Cemiyet'in Makedonya başta olmak üzere diğer yerlerdeki etkisini engellemeye yeterli olamadı. Aslında akabinde gelişen olaylar Meşrutiyete giden sürecin daha da hızlanmasına neden olmuştur. Bu aşamanın en önemli başlangıç noktası ise 3 Temmuz 1908'de Resne'deki Kolağası Niyazi

Bey'in fedailerıyla dağa çıkıp ayaklanması idi. Niyazi Bey yayımladığı beyannamesinde isyanın gerekçesinin haksızlıklara karşı savaşmak ve Kanûn-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe girmesini sağlamak olduğunu ifade etmiştir (Ahmed Niyazi, 2003: s.78-80). Niyazi Bey'in dağa çıktığı haberinin İstanbul'a ulaşmasıyla Saray, Meşrutiyet hareketinin düşündüğünden daha fazla yaygınlaştığını anlamış oldu. Böylece olaylar bir isyana dönüştü. Saray'ın ilk işi Manastır çevresinde olup bitenleri öğrenmek oldu. Ferik Şemsi Paşa kalkışmayı bastırmak amacıyla görevlendirildi. Harekât planı konusunda Sarayı bilgilendirmek için telgraf çektikten sonra 7 Temmuz'da (Ahmad, 1999: s.22-23) Mülazım Atıf (Kamçıl) Bey tarafından öldürüldü (Menteşe, 1986: s. 21).

Büyükelçilik raporunda Osmanlı Ordusu içindeki isyanı tetikleyen başka nedenlere de değinilmiştir. Buna göre ordudaki ödeme gecikmeleri ve haksız terfi durumları Edirne garnizonunda hoşnutsuzluğa yol açmıştı. 17 Temmuz'da Barclay⁵ III. Kolordu subaylarının çoğunluğunun Jön Türk hareketini desteklediğini bildirmektedir. Hareketin amacı 1876 Anayasası'nın tekrar yürürlüğe girmesiydi. Ayrıca Arnavutların Firzovik'te kalabalık bir şekilde toplanması "*havada ciddi bir şeylerin*" olduğuna dair önemli bir kanıt olarak gösterilmişti (TNA, FO 195/2363). Raporda hareketin en aktif iki üyesi olarak Niyazi ve Enver Beyler gösterilmiştir. Yine buradan hareketle III. Kolordu'daki bazı subaylar Sultan'a Meşrutiyet talebinde bulunan telgraflar çekmiştir⁶. Bu arada iki subay da İttihâd ve Terakkî Cemiyeti adına ihtilâlcî manifesto yayımlamıştır (TNA, FO 195/2363).

Muhalif hareketler her geçen gün etki derecesini artırmaya başlamıştır. Bu sürecin gelişimini takip eden hafiyeler Sultan Abdülhamid'e olaylara karşı tedbir alınması yönünde tavsiyede bulunmaktaydı. Yönetim de derhal gereken adımları atmıştır. Bu doğrultuda Sultan, Enver Bey'i ödül ve terfi vaatleri ile İstanbul'a davet etmiş ancak bu teklifler dikkate alınmamıştır. Daha fazla endişe verici haberler ise Sultana ulaşmaya devam ederken ivedi bir hükümet toplantısı yapılmıştır. Bu bağlamda bazı kabine üyelerinin görevlerine devam etmemeleri yönünde karar çıkmış ve başta Sadrazam Küçük Sait Paşa olmak üzere kimi bakanlar görevinden alınmıştır (TNA, FO 195/2363).

Gün geçtikçe Cemiyet konumunu Rumeli'de güçlendirdi. Temmuz ortalarında hareket, büyük bir çoğunluk tarafından desteklenmekteydi. II. Meşrutiyet'in ilanından on gün önce Hilmi Paşa, Saray'a III. Ordu subaylarının hemen hepsinin İttihâd ve Terakkî Cemiyeti ile ilişkisi olduğunu bildiriyordu. Öyle ki Padişaha, Saray aleyhine faaliyette bulunmakla tutuklu olan iki subayı serbest bırakmasını bile tavsiye etmekteydi. Aksi bir durumda Makedonya'daki durumun daha da kötüleşebileceğini yazıyordu. Kısa bir süre sonra bu iki subay serbest bırakıldı. Durum Padişah'ın denetiminden çıkmıştı. 15-24 Temmuz tarihleri arasında Rumeli'ye gönderilen Saray'a bağlı on sekiz bin Anadolu askeri de

⁵ İngiltere'nin İstanbul'daki Maslahatgüzarı.

⁶ Telgraflar için bkz. Ahmed Niyazi, Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatratı (Hatırât-ı Niyazi), Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

isyancılara karşı Makedonyalı birliklerden daha etkili olmadı. 20 Temmuz'da Manastır'da Meşrutiyet taraftarları ayaklanarak askeri depoları ele geçirdi (Ahmad, 1999: s. 25-26). Sultan II. Abdülhamit hızla yaklaşan ihtilâlin durumunu kontrol etmeleri amacıyla Sait ve Kâmil paşaları görevlendirdi. Büyükelçiliğe göre her iki paşa da zamanında İngiliz hayranlığı ile itham edilmişti. Selanik ve Manastır'daki III. Kolordu isyan etti. Ayaklanma ülkede yaygınlaşmaya başladı. Ayrıca İstanbul'a telgraflar gönderilmeye de devam etmekteydi. Serez'den gelen ve Ordu adına Meşrutiyet talep eden telgrafta Sultan, gecikmeli yönde bir cevap gönderdi. Ancak Cemiyet beklemeye gelecek gibi değildi (TNA, FO 195/2363). İttihâtçı subaylar askerlere; Sultan ve onun bakanlarının ülke çıkarlarına aykırı icraatta bulduklarını, Kur'an-ı Kerim ve şeriat ilkelerini ayaklar altına aldıklarını ve ülkeyi yabancılara sattıklarını söylemekteydi (Petrosyan, 1974: s.300). Makedonya'daki durum artık tümüyle Saray'ın denetimi dışına çıkmıştı. Hilmi Paşa, Padişah'a gönderdiği 22 Temmuz tarihli şifreli telgrafta durumun çok ciddi olduğunu bildirmekteydi. Ancak herhangi bir önlem almak için artık çok geç idi. Cemiyet, Meşrutiyeti ilan etme kararını almış bulunuyordu (Ahmad, 1999: s.26).

Meşrutiyet Vali ve diğer subayların katılımı ile 1876 Anayasası, 23 Temmuz'da Manastır'da sorunsuz bir şekilde kamuya ilan edildi⁷. Aynı gün Saray'da bir Bakanlar Kurulu toplantısı yapılarak tedbir ve güvenlik konularının ele alınması sonucunda iki alternatif ortaya çıktı. Birincisi talebe karşı teslim olmak; ikincisi ise isyancılarla savaşmaktı. Büyükelçiye göre Bakanlar olayların geri dönülemeyecek kadar çok ileri gittiğinin farkına varmışlardı. Sait Paşa'nın önerisi ile birlikte Sultan'a tavsiyelerinin Meşrutiyeti onaylaması gerektiğini bildirdi. Bu karar Sultan'a iletildi. Ancak Büyükelçiliğe göre Sultan'ın bu durumu kabullendiği şartların tam olarak neler olduğu kamuya açıklanmış değildi. Ayrıca Meşrutiyeti onaylamakla koşulların Padişaha avantaj sağlayacağını veya kabul etmemesi durumunda II. ve III. Ordu'nun Yıldız Sarayı'na doğru yürüyeceğine dair istihbaratın Sultan'ın üzerinde etkisinin olup olmadığını söylemenin imkânsız olduğu da raporda yer almıştır (TNA, FO 195/2363). İstanbul'da Padişah tarafından kabine değişikliği yapılırken İttihâd ve Terakkî Cemiyeti kontrolü ele aldığı Makedonya'nın Meşrutiyet yanlısı kurtarılmış bölgelerde anayasal rejimi ilan etmeye başladı (Kansu, 1995: s.131). Makedonya'da olup bitenler karşısında başka şansının kalmadığını anlayan Sultan II. Abdülhamit 24 Temmuz'da Kanûn-ı Esâsî uyarınca Meclis-i Mebûsân'ın açılmasını ve hemen seçime gidilmesini emreden bir Hatt-ı Hümayûn yayımlamak zorunda kaldı. Böylece Osmanlı Devleti'nde mutlak monarşi sona ermiş bulunuyordu (Kansu, 1995: s.137). Zamanın Osmanlı basını ve yazarları bu harekete "*Hürriyetin İlanı*" adını

⁷ Meşrutiyet'in ilanına Paris'te Ahmet Rıza Bey'in temsil ettiği Terakki ve İttihât Cemiyeti ya da Prens Sabahattin Bey'in Teşebbüs-i Şahsî ve Âdem-i Merkezî Cemiyeti başlı başına etken olmadı. Ancak bu iki cemiyetin de katkısı söz konusudur. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanûn-ı Esâsî'nin uygulanmasını doğrudan doğruya askeri kuvvete dayanan İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin Manastır ve Selânik merkezleri sağlamıştır (Kuran, 2000: s. 312).

vermişlerdir. İttihâdçılar⁸, Kanûn-ı Esâsî'nin tekrar yürürlüğe girmesiyle, Parlâmentonun yeniden toplanmasıyla, Osmanlı Devleti'nin derhal kurtulacağına, asırlık ıslahatın “*kuvveden file*” çıkacağına siyasî ıslahatın sosyal ıslahatı gerçekleştireceğine inanıyorlardı (Tunaya, 1960: s.47).

Sultan, Halife olarak Meşrutiyeti feshetmeyeceğine dair Kur'an-ı Kerim üzerine yemin etti. Şeyhülislam da resmi olarak yemini onayladı ve kaydetti. Sait Paşa, Meşrutiyet'in yürürlüğe girmesi ile ilgili Padişah'tan aldığı talimatla birlikte harekete geçti. Bu doğrultuda 1876 Anayasası uyarınca Osmanlı Meclis-i Mebûsân'ı için gerekli seçim düzenlemeleri konusunda talimat veren bir İrade-i Seniyye 24 Temmuz'da Valilere gönderildi. Basın özgürlüğü konusunda adımlar atıldı. Meşrutiyet'in yeniden yürürlüğe girmesinden sonra her köşeye yayılmış olan hafiyeler rapora göre ortadan kaybolmaya başladı. Farklı dil, ırk ve inanıştaki insanların coşkusu ülke çapında yayılmıştır. Halkın, imparatorluğun iyiliği için çalışma konusundaki bir araya gelme kararlılığı ve Sultana olan sadakati ihtilâlin ilk günlerinin dayanağını oluşturmuştur. Yeni rejim gereği tüm siyasi sürgünler ve mülteciler için genel bir af çıkarılmıştır. Ayrıca Vali'nin önerisi ile Bulgar ve Yunan cemaatlerinin ruhani reisleri kardeşlik kucaklaşması kapsamında Serez'de bir araya geldi (TNA, FO 195/2363).

Meşrutiyet'in ilan edilmesi ülkenin başkenti İstanbul'da gösterilerle coşkulu bir biçimde kutlanmıştır. Bu kutlamalarda zamanla halkın kontrolden çıkabileceği ihtimali İttihâd Terakkî liderlerini endişelendirmiştir. Dolayısıyla bu tür durumların yaşanmaması için halka; yabancıların, yerli halkın can ve mal güvenliğine dair herhangi bir zarar verilmemesini emreden bildirimler yayımlanmıştır. Anayasa'nın ilanından ötürü hayatı tehlikede olan eski rejim üyelerine sığınma sağlanıp sağlanmayacağına dair büyükelçiliğe dolaylı başvurular yapıldığı da raporda yer almıştır. Ancak bu talepler elçilik tarafından kabul edilmemiştir. Yine de bazı Bakan ve Mahkeme üyeleri aşamalı olarak görevlerinden uzaklaştırıldı. Büyükelçilik bu duruma dair örnekler de vermiştir. Daha önce Maden ve Ormanlık Bakanı olan Selim Paşa, İtalya Büyükelçiliği'nin yardımı ile kaçmayı başarmıştı (TNA, FO 195/2363).

İhtilâlin ilk aşamaları imparatorluk sınırları dâhilindeki tüm ırk ve dinler adına dikkate değer bir coşku topluluğu ile karşılanmıştır. Meşrutiyet'in ilanı farklı etnik grupların birbirlerine yönelik sevgi gösterileri içerisinde yaşansa da Büyükelçilik bu coşkuyu şüphe ile karşılamıştır. Çünkü Müslümanlar ile Rum ve Ermenilerin samimiyeti kuşkuluydu. Ancak yine de merkezden uzak bölgelerde hareketin samimi olup olmadığı ve bunun Sultan tarafından düzenlenen bir “*numara*” olup olmadığına dair oluşan şüpheler ortadan kalktıktan sonra son otuz

⁸ Meşrutiyet için yıllarca mücadele eden İttihâd ve Terakkî Cemiyeti hem programı hem de üyelerinin “*ıttihatları*” bakımından farklı bir yapıya sahip idi. Buna göre “*Saltanatçı, cumhuriyetçi, sosyalist, liberal, Türkçü, hilafetçi ve her tür siyasî düşüncede insan, padişahın idaresini yıkmak*” için cemiyetin çatısı altında birleşmiştir. Rumeli'de uzun yıllar gizli faaliyette bulunan Cemiyet zamanla üyelerini artırmış orduyu da denetimine almıştır (Tunaya, 2004: s. 23).

yıllık “*otokrat*” yönetimden gelen rahatlama hissi imparatorluğun her köşesinde hissedilmişti (TNA, FO 195/2363). Buna rağmen Padişaha ilişkin derin bir güvensizlik Jön Türk partisi içerisinde hâlâ mevcuttu. Meşrutiyete ilânına ilişkin haberler Anadolu’da genel olarak sevinçle karşılanmıştır. Raporda yeni rejimin nasıl karşılandığı ile ilgili imparatorluğun farklı yerlerinden gelen bilgiler de bulunmaktadır. Örneğin İzmir’de Rumlar, Yunan bayrağı ile Meşrutiyet’in ilanını kutlamışlardı. Büyükelçiliğe göre bu bir düşüncesizlik emaresi idi ancak Türkler bu durumu takdire değer bir huşu ile karşılamıştır. Raporda ayrıca cemiyet üyelerinin ziyaret edemediği Van, Diyarbakır ve Musul gibi yerlerle ilgili bir tespit yapılmıştır. Adı geçen şehirlerde “*adalet*”, “*kardeşlik*” ve “*eşitlik*” ilkelerine dayanan yeni bir ortak ülke fikri oluşturma konusunda başarısızlık hâkim olmuştu. Ayrıca Kürtler ve Ermeniler arasındaki çatışmalara da değinilmiş burada Ermenilere karşı şiddet uygulayanın Kürtler olduğu ifade edilmişti (TNA, FO 195/2363).

Padişahın otoritesi yıkılırken rapora göre İttihâd ve Terakkî’nin gizli cemiyetlere özgü bir gizemi vardı. İhtilâli başarıyla sonuçlandırmasından ötürü saygınlığı artmıştı. Cemiyet, iktidarı iş başında bulunan kabineye bırakarak elindeki gücü yalnızca gerektiğinde kullanan, Anayasayı korumakla görevli bir denetleyici komite gibi kendini geriye çekmiştir. Bundan dolayı da hükümetin işlerine karışmak ve sorumluluğu üzerine almadan gücünü kullanmakla suçlanmıştır (Ahmad, 1999: s. 32). Rapora göre İttihâd ve Terakkî asayişini temin için kurulan kanun dışı bir örgüt olarak görevini layıkıyla yapmıştır. Cemiyet’in temsilcileri özgürlük ortamından dolayı ülkenin her köşesinde kendilerini göstermeye başlamıştır. Bu arada yasa dışı ve haksız kazanç sağlayan devlet görevlileri ile ilgili tasfiyeler de gerçekleşmiştir. İstanbul’da her türlü yasa dışı zenginleştiği bilinen çok sayıda üst düzey yetkili herhangi bir resmi talep olmadan hapse atılmıştır. Bu uygulamalara rağmen hareketin liderleri daha ileri yollara başvurarak risk almak istemedi. Çünkü hâlâ Halife’yi çok ciddi bir güç olarak gören “*koyu*” Müslümanların tepkisi söz konusu olabilirdi. Aynı zamanda lider kadro da Padişahı “*sembolik bir lider*” ve istikrar yolunda yardımcı bir unsur olarak görmekteydi. Yine o zamana kadar hiç başvurulmasa da Padişahın deneyiminden yararlanılabildi (TNA, FO 195/2363).

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte yurt içinde ve dışında sürgünde olan birçok kişi geri dönmeye başlamıştır. Yeni rejimin, devlet dairelerinden boşalan kadrolara deneyimli ve kalifiye elemanlara ihtiyacı vardı. Ancak sürgünden dönen kişiler yorgun ve tecrübesizdi. Bu anlamda bir görev eksikliği ortaya çıktı. Cemiyet, devletin kurumlarının yenilenmesi ve düzenlenmesi konusunda reform programları yayınladı. Bunların çoğu “*yabancı danışmanların*” gerekliliği ile ilgiliydi. Ayrıca programların birçoğu kapitülasyonların kaldırılmasını elzem görmekteydi. Bu bağlamda ilk olarak görevden uzaklaştırılacak kişiler ihtiyaç fazlası olan ve donanımsız çalışanlardı. Fakat bu uygulamalar beraberinde bir endişeyi ortaya çıkardı. Bunun ardında aşırı memnuniyetsizlik sonucunda “*gerici*” bir hareket olur

endişesi ve dolayısıyla toplumsal bir kalkışma kaygısı ihtimali bulunmaktaydı (TNA, FO 195/2363).

2. Meşrutiyetin İlânının Avrupa'daki Yankıları

II. Meşrutiyet'in ilanını hazırlayan ana unsur Sultan Abdülhamit yönetimine karşı yürütülen muhalefet olmuştu. Dolayısıyla Meşrutiyetin ilan edilmesini savunanların ortak amacı Osmanlı Devleti'nin geriliğine bir çare olarak yıkılmasını önlemek ve devlete dünya devletleri arasında saygıdeğer bir yer kazandırabilmek idi. Burada temel olarak İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'nin Meşrutiyet'in ilanına dair değerlendirmeleri, Osmanlı-İngiliz ilişkileri ele alınmakla beraber çalışma açısından Avrupa'nın önde gelen devletleri Almanya, İtalya, Avusturya, Rusya, Bulgaristan ve Yunanistan üzerindeki yankıları da raporda kendine yer bulmuştur.

23 Temmuz 1908'de Anayasa'nın tekrar yürürlüğe girmesi İngiltere tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Osmanlı Hükümeti tebrik edilmiştir. Ayrıca Meşrutiyetin ilanının İngiltere'de çok sıcak bir sempati ile karşılandığı İstanbul'daki elçilik aracılığıyla Padişaha iletilmiştir (TNA, FO 195/2363). Anayasanın tekrar yürürlüğe girmesi ve hareketin ilk günlerinin Türkiye sınırları dışında nasıl görüldüğü raporda ilginç olarak nitelendirilmiştir. İlk birkaç gün İngiliz gazete yorumlarında kuşkucu bir bekleyiş vurgusu yapılmıştır. Büyükelçiliğe göre İngiltere tarafından İttihâdçılar ile yeni hükümete her yönden "güvence" verilmiştir. Bu doğrultuda Makedonya reformu konusunda artık Türk Hükümeti'ne baskı yapılmayacaktı. Buna rağmen reformun Türk Hükümeti'nden geleceği beklentisi hâkim idi. Rapor bu siyasi beklentileri: "*Majestelerinin Maslahatgüzarına Padişah'ın Hükümetinin Ermenistan ve Makedonya'daki gidişat ile ilgili olarak çeşitli zamanlarda yapmış olduğu böyle bir eylemin Antlaşma yükümlülüklerimizden etkilenen bu bölgelerin yönetiminde bir iyileştirme yapmak üzere yalnızca ilham kaynağı olduğunu ancak Türkiye'ye karşı hiçbir düşmanlık göstermediğini iletmesi talimatı da verilmişti. Majestelerinin Hükümeti'nin bu zorlu anlarda Türk Hükümeti'nin yüzünü kızartacak herhangi bir şey yapmayacağına dair bir güvence verildi*" sözleriyle ifade etmiştir (TNA, FO 195/2363). Genel kanı ise Büyük Britanya ile Osmanlı halkı arasında olumlu havanın her daim devam edecek olmasıydı.

İngiltere Dışişleri Bakanı E. Grey'in ihtilâle ilişkin kişisel düşüncesi ülkesi açısından "*uykuda olan dostluk ve itibarın gelişmesine imkân vereceği*" biçiminde olmuştur. Şöyle ki "*Biz Türk Hükümeti'ne Türkiye'de iyi yönetime, adalete, özgürlüğe karşı olan güçlerin süregitmesinden dolayı karşı idik. Bizimle Türk halkı arasında herhangi bir engel olmadı ve asla da olmamıştır. İngiltere'deki hayranlık ve tam güven vesilesiyle Türklerin Kırım Savaşı'nda bizimle (İngilizlerle) bir safta savaştıklarını asla unutmadıkları ve daha sonra onları İstanbul duvarlarına dayanmış Ruslardan kurtaran bizim (İngiliz) filomuz olduğu hatırlanabilir...*" ifadeleriyle Türkiye'ye karşı geçmişteki İngiliz muhalefetinin Türk halkına karşı

değil Türk Hükümeti'nin kötü idaresine karşı olduğunu belirtmiştir (Aydın, 2011: s. 11-12).

Meşrutiyetin ilanından bir hafta sonra (30 Temmuz 1908) yeni İngiliz Büyükelçisi Gerard Lowther⁹ İstanbul'a geldi. Beyoğlu'ndaki elçiliğe kadar eşlik eden coşkulu bir kalabalık, kendisine "*Yaşasın İngiliz kardeşlerimiz, yaşasın Kral Edward, yaşasın Sir Gerard Lowther*" nidalarıyla (Birinci, 1999: s.180) sevgi gösterisinde bulunmuştur. Büyükelçi İngiltere'ye olan ilgiyi "*Yıldız Sarayı'ndan Bâb-ı âli'ye uzanan yolda bana eşlik eden o algı İngilizlere yönelik olan rağbete dair bir kanıt*" sözleriyle açıklamıştır (TNA, FO 195/2363). Bu sırada ihtilâli gerçekleştirenlerin İngiltere'yi gücendirmemekte gösterdikleri itina da G.Lowther'in "*dikkatinden*" kaçmamıştır. İzzet Paşa olayı bu noktada yeni idarenin İngiltere'ye karşı bakış açısını ve tavrını gösteren tipik bir örnek idi. Olay şöyle gelişmişti: İzzet Paşa, Sultan'ın İkinci Kalemîyesi idi. Rüşvet ve cebir yoluyla büyük bir varlık sahibi olmakla suçlanmaktaydı. Bu nedenle Almanya Büyükelçiliği'ne sığınmıştı. Daha sonra da Almanlar tarafından İngilizlere teslim edilmiştir. Paşa, bir İngiliz gemisiyle yurt dışına kaçmaya çalışırken söz konusu gemi Çanakkale Boğazı'nda durdurulmuş ve paşanın iadesi istenmiştir. Ancak bu istek İngilizler tarafından uygun bulunmadı. Bu olumsuz duruma rağmen elçiye göre İttihâd ve Terakkî üyeleri, "*İngiltere'ye karşı hiçbir gücenmişlik gösterisinde bulunmamışlar*" idi. Hatta İngilizler, "*Meşrutiyet'in İngiltere'nin manevi desteğine dayanması gerektiğini düşünen Türklerden*" dostluk mesajları aldıklarını da ifade etmekteydiler (TNA, FO 195/2363).

G.Lowther, İstanbul'a gelişinden sonra meydana gelen olaylar ve bunlar karşısındaki görüşü ve konumuna dair bilgiler vermiştir (TNA, FO 195/2363). İstanbul'a gelişinin ertesinde (31 Temmuz 1908) Sultan Abdülhamit, Selâmlık'ta bütün yabancı temsilcilerin huzurunda Kanûn-ı Esâsî'ye destek vereceğine dair kesin kararını açıklamıştır. Bu beyanından bir gün sonra da Hatt-ı Hümayûn okunmuştur. Başlangıçta büyük bir memnuniyetle karşılanan Hatt-ı Hümayûn sonradan Sultan'a Sadrazam, Şeyhülislam, Harbiye ve Bahriye Nazırlarını atama yetkisi vermesi nedeniyle büyük bir hoşnutsuzluğa neden olmuştur (Ahmad, 1999: s.38). Anayasaya aykırı bulunan bu atama yetkisi İstanbul basınında ve halk arasında büyük "*fırtınalar*" koparmıştır¹⁰. Bu durumu İttihâd ve Terakkî üyeleri

⁹ Gerard Lowther, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde Büyükelçiliği görevinde bulunan selefi Nicholas O'Connor'ın ölmesi üzerine 30 Temmuz 1908'de İstanbul'a gelmiştir. Büyükelçi 1908-1913 yılları arasında bu görevi yürütmüştür (TNA, FO 195/2363).

¹⁰ II. Abdülhamit'in 24 Temmuz 1908'de Anayasa'nın bütün hükümleriyle yürürlükte olduğunu bildiren Hatt-ı Hümayûn'u ile Anayasa dışı sansür ve sıkıyönetimi kaldırılmakla birlikte ünlü 113. Madde, Padişaha Harbiye ve Bahriye nazırları ile Şeyhülislamı doğrudan doğruya atama hakkını veren maddeler olduğu gibi duruyordu. Hâlbuki bunların kaldırılması kabine sisteminin kabulü, padişahın güçlerinin kısıtlanması, parlamentonun denetleme ve yasama gücünün genişletilmesi amaçlarını güden Anayasa değişiklikleri tartışılmaya başlanmıştır. Nitekim Ağustos 1909'da tamamlanan anayasa düzenlemeleriyle bunlar gerçekleştirilmiş oldu. Kabinenin parlamento karşısında sorumluluğu ve üstün egemenliği kuruldu. Şeyhülislam'ın doğrudan doğruya Padişah tarafından atama sorunu kabine ile birlikte değişmesi çok tartışmalı bir konu olmuştur (Berkes, 2002: s.433).

Cemal, Talat ve Cavid Paşaların Sadrazam Sait Paşa ve Padişah'la görüşmesi sonucunda çözülmüştür. Bundan sonra Sadarete Kâmil Paşa¹¹ tayin edilmiştir (5 Ağustos 1908)¹². Ülkede süregiden kargaşalığa bir çözüm yolu bulmak için girişilen ilk teşebbüs böylece sonuçlanmış oldu. Cemiyet ile Hükümet arasındaki bu işbirliğiyle Saray'ın; iktidarı tekeline alma çabaları dizginlenmiş oldu.

Bu süreçte G.Lowther'in Sultan'la belli bir diyalog içinde olduğu da rapordan anlaşılmaktadır. Büyükelçi'nin ifadelerinden anlaşıldığına göre; İngiltere'nin anayasal rejime gösterdiği teveccühün Sultan üzerinde belli bir etkiye ve yönelime neden olduğu idi (TNA, FO 195/2363): “*Sultana mektuplarının sunulması üzerine bana iki kez kesin olarak anayasanın prensiplerine göre hareket edeceğini temin etti ve anayasanın ilanının İngiltere’de hem hükümet hem de geniş halk kitleleri üzerinde yaptığı mükemmel etkinin bildirilmesi üzerine, sultan kendisine maddi ve manevi destek veren hükümete olan güvenini ifade etti.*” Elçi, 6 Ağustos'ta (1908) Sultana itimat-nâmesini sundu. Büyükelçinin İstanbul'a gelişi Osmanlı-İngiliz ilişkilerindeki iyimser havayı güçlendirmiş ve İngilizlerin İstanbul'daki eski nüfuzunu tesis edeceği yönündeki beklentileri artırmıştır (TNA, FO 195/2363).

Almanya, Sultan Abdülhamit döneminde takip edilen denge politikasının en önemli ülkesiydi. Bu yüzden de devlet üzerinde ciddi bir itibar sahibi konumundaydı. Ancak İngiltere ile de Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin korunmasına özen gösterilmiştir. Rapora göre Almanya, Meşrutî sistemin Türkler için “*manasız*” olduğuna inanmaktaydı. Bir başka deyişle Almanlara göre yeni rejim İngiltere'nin “*entrikaları*” ile gerçekleşmişti. Bundan dolayı da başarısızlığa mahkûmdu. Meşrutî sistemin yürürlüğe girmesi Alman basınının da dikkatini çekmiştir. Burada daha ziyade genelde Alman dış politikasına karşı özelden ise Türklerle olan ilişkilere yönelik eleştiriler söz konusu olmuştur. Alman kamuoyu ülkelerinin diplomasisinin Osmanlı Padişahı'na ve yönetimine duymuş olduğu güven ısrarına şüphe ile yaklaşmaktaydı (TNA, FO 195/2363).

Raporda Alman İmparatora göre Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetin ilan edilmesinin doğuda bazı sonuçları olma ihtimali vardı. Bu doğrultuda Hindistan ve Mısır bir Meşrutiyet devleti düzenine yönelik talepte bulunabilirdi. Almanya,

¹¹ Kâmil Paşa'nın programı 16 Ağustos'ta açıklandı. Sadrazamın devleti Anayasa'ya uygun olarak yönetme kararı aldığı bildiriliyordu. Ancak programı uygulamaya başlamak için Mebûsân Meclisi'nin toplanmasını beklemek mümkün olmadığından Kâmil Paşa, eski rejimin Anayasa'ya aykırı bazı yasalarını değiştirebilecekti (Ahmad, 1999: s.39).

¹² Bu sadece Anayasa ile ilgili bir sorun değildi. Harbiye ve bahriye nazırlarını atayacak kimse aynı zamanda silahlı kuvvetleri denetimi altında tutabilecekti. Temel desteği kara ve deniz kuvvetlerindeki küçük rütbeli subaylar olan Cemiyet, Padişahın bu alana nüfuz etmesinin kendi durumunun zayıflamasına yol açacağını düşünüyordu. Bundan ötürü 10. Madde'ye tepki gösterdi. Sait Paşa'yı bu Hatt-ı Hümayûn'u hazırlamakla suçladılar. Sait Paşa ve Dâhiliye Nazırı Memduh Paşa siyasi ve adli suçluları serbest bıraktıkları için ve eski rejimin “*yozlaşmış*” memurlarının kaçmalarına göz yumdukları için Cemiyet'in kuşkuyla baktıkları kişilerdi. İttihâçılara göre bu değişiklikler, ihtilâli gözden düşürmek, karalamak amacıyla yapılmıştı. (Türkgeldi, 2010: s.3).

İngiliz Hükümeti'nin bir tür "utanç" içerisinde kalacağı düşüncesi ile kendini teselli etmekteydi. Gazeteler, İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği'nin nüfuzunun ağır bir darbe aldığını düşünüyordu. Basın kaybedilen itibarın elde edilmesine dönük bir öneriyi de gündeme getirmiştir. Buna göre vakit kaybedilmeden kapitülasyonların kaldırılması teklifi yapılarak yeniden Türklerin güveni kazanılmalıydı (TNA, FO 195/2363).

İtalya, Osmanlı Devleti'ne ait Afrika'nın kuzeyinde yer alan Trablusgarb ve Bingazi ile ilgilenmekteydi. İtalyanlar kendi çıkarları açısından Osmanlı Devleti'nde mevcut rejimin varlığından yanaydı. Bu durumu İtalyan Büyükelçi Giolitti hatıratında "*Abdülhamit'in döneminde Trablusgarb sorununu çözmek için askeri önlemlere ihtiyaç yoktu. Çünkü biz bu Sultan'dan İtalya'nın çıkarlarını sağlayacak her türlü iktisadi ve hukuki imtiyazı koparabilirdik. Bu imtiyazlar aynı zamanda İtalya'nın çıkarlarını diğer yayılmacı devletlere karşı da korumuş olacaktı*" ifadeleriyle düşüncesini dile getirmekteydi (Ramsaur, 2004: s.197).

Avusturya, Osmanlı Devleti'nde parlamenter hükümetin tekrar yürürlüğe girmesine Almanya'nın yaklaşımına benzer bir şüphe ile bakmıştır. Bosna-Hersek'in bu durumdan nasıl etkileneceği ile ilgili "özel" bir endişe içerisindeydi. Çünkü yeni rejim Makedonya ve Bosna-Hersek için eski yönetimin dışında bir politika benimseyebilirdi. Osmanlı'nın güçlendiğini görmek Avusturya'nın çıkarlarına karşı bir durumdu. Dolayısıyla Jön Türklerin, Avusturya'dan daha fazla destek beklemesi olanaksızdı. Ticaret ve demir yolları imtiyazları konularında Avusturya'nın yeni rejimde, Saray zümresi ile karşılaştırıldığında daha fazla zorluklarla karşılaşması olasıydı (TNA, FO 195/2363). Yeni rejim yine de Avusturya için bir anlamda sonuçları açısından olumlu karşılanmıştı. Çünkü İngiltere ve Rusya Makedonya için hazırlanan reform programını geri çekmiş idi (Ramsaur, 2004: s.196).

Yeni rejim Rusya'da genel hatları ile olumlu karşılanmıştır. Meşrutiyetin ilanına Rus diplomasi çevrelerinden farklı görüşler dile getirilmiştir. Rus Dışişleri Bakanı M.Isvolsky bu hareketin nihaî başarısına "*hatırı sayılır*" bir şekilde güvendiğini ifade etmiştir. Ancak İngiliz Büyükelçiye göre Jön Türk hareketinin öyle ya da böyle bir nedenle başarısızlığa mahkûm olacağı fikrini en başından itibaren saklamayan İstanbul'daki Rus elçisi bu iyimserlik havasını taşıyamıyordu (TNA, FO 195/2363). Rusya, İstanbul'da Padişah nazarında en saygın devletlerden biriydi. Bu iyi ilişkilerde Rusya'nın Berlin Kongresi'nden sonra geçici de olsa Boğazlar üzerindeki taleplerinden vazgeçip yönünü Uzak Doğu'ya çevirmesinin etkisi büyüktü. Ayrıca bu seviyeye gelmesinde Sultan II. Abdülhamit ile Rus Çarı III. Alekxander arasında kurulan kişisel bağın etkisi de büyüktü. Meşrutî idarenin mimarı olan Jön Türklerin Rus aleyhtarî politikaları yaygın bir şekilde bilinmekteydi. Bu durum İstanbul'daki Rus etkisinin kaçınılmaz bir şekilde azalacağını belirgin bir işaretiydi. Meşrutîyetin ilanı Büyük Devletler arasında özellikle Rusya'nın çıkarlarına ters düşmekteydi. Bu iki noktada sıralanabilirdi. Birincisi yeni rejimle ortaya çıkacak güçlü bir Türkiye karşısında Rus çıkarları

büyük bir darbe almış olacaktı. İkincisi ise Meşrutiyet, Rusya'nın yönetimindeki Müslüman toplumlar için örnek oluşturabilirdi (Ramsaur, 2004: s.195).

Bulgaristan önceleri şüphe ile karşılarsa da yeni rejime olumlu yaklaşmıştır. Ancak bu kuşkulu süreç yerini Meşrutiyete bağlı rejimin Makedonya'daki Bulgar unsurların siyasi ve maddi olarak gelişmesini sağlayabileceği fikrine bırakmıştır. Bulgaristan'ın özellikle Makedonya'daki Bulgar unsurlarının geleceği ve yeni rejimdeki konumu ile ilgili sıkıntıları vardı. Son yıllarda Makedonya'da Yunan ve Sırp komitacıları tarafından ele geçirilen köylerin Patrikhaneye bırakılmasına neden olabileceği ümidi belirmişti. Buna rağmen Bulgarlar yeni rejimin Makedonya'daki akrabaları adına müdahale etme konusunda aleyhte bir durum olabileceği ihtimalini de düşünüyorlardı. Bu nedenle sürecin nasıl gelişeceği Bulgaristan'ın önemseydiği konular arasındaydı. Nitekim General Paprikoff ortaya çıkan durum hakkındaki kaygılarını açıkladıktan sonra "*Türkiye'deki anarşik durumun devam etmesi halinde*" Bulgaristan'ın daha cüretkâr bir politika izleyeceğini belirtmiştir (Alkan, 2009: s.284). Genel kanı ise Osmanlı Devleti'nde yeniden bir karışıklık ortamının çıkması halinde Bulgaristan'a Makedonya'daki isteklerini gerçekleştirme konusunda bir fırsat doğabileceği yönünde oldu. Rapora göre Bulgarlar en çok İstanbul'da kendilerine yardımcı olabilecek İngiltere'nin gücüne güvenmekteydiler (TNA, FO 195/2363).

Meşrutiyet'in ilan edilmesi Yunanistan'da halk ve basın düzeyinde memnuniyetle karşılanmıştır. Hükümet çevrelerinde ise daha az ilgi bulmuştur. Meşruti idarenin tekrar yürürlüğe girmesi Yunanistan kamuoyunda bir beklentiyi de belirgin hale getirmiştir. Buna göre raporda yeni rejimde Osmanlı Devleti içerisindeki Rum unsurların Türk ve Bulgarlara karşı medeni üstünlüğünü göstereceği kanaati hâkim olmuştur (TNA, FO 195/2363). Ayrıca Yunanistan Makedonya'daki çıkarları açısından anayasal rejimin "*otonom*" bir Makedonya kurmayı amaçlayan İngiliz-Bulgar projesini boşa çıkaracağını da düşünmekteydi (Alkan, 2009: s. 285).

3. Büyükelçiliğin Meşrutiyetin Uygulamalarına Dair Bazı Tespitleri

Büyükelçiliğin raporunda Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte yeni rejimin halk nezdinde nasıl algılandığına dair tespit ve uygulamalar da yer almıştır. Bu bağlamda özgürlükten çok fazla bahsedilmekle birlikte bunun gerçekte ne anlama geldiğine dair çok az kimsenin bilgi sahibi olduğu belirtilmiştir. Parlamenter hükümetin işbaşına gelmesi çeşitli iş kollarında çalışan kesimlerin hem maaş zammı talep etmesine hem de bu konuda ısrarcı olma hakkına sahip olduklarını kendilerinde görmelerine neden olmuştur. Her alanda grev yapılmaya başlanmıştır. Liman ve gemi işçileri, tütün rejisi, Anadolu Demiryolları, Türk Vapurculuk Şirketi, gazete çalışanları, tramvaylar, fırıncılar greve katılmıştır. Ayrıca maaşların artırılması da talepler arasındaydı. Cemiyet, bu beklentiler karşısında halka itidal çağrısında bulunmuştur. Ancak yine de grev hareketleri İstanbul'un sınırları ötesine geçmiştir. Eylemler özellikle İngiliz Demiryollarının

(İzmir-Aydın) ileri ölçüde etkilendiği yer olan İzmir’de yüksek seviyelere ulaşmıştır (TNA, FO 195/2363).

Mali durumun zayıflığı göz önüne alınarak mevcut malî kanunlar düzeltilecek, yeni dönem için rasyonel bir bütçe hazırlanacaktı. Bütün bakanlıklarda ıslahat yapılacak, fazla memurlar emekliye ayrılacaktı. Kara ve deniz kuvvetleri de yeni baştan örgütlenecekti. Bu bağlamda ıslahat bazı harcamalar gerektireceği için vergi sistemi de düzeltilecek, gelir kaynakları daha rasyonel bir düzene konulacaktı. Ticari antlaşmalar yeniden gözden geçirilecekti (Ahmad, 1999: s.39). Bu bağlamda raporda Osmanlı Devleti’nin mali ve güvenlik sorunlarına dair bilgiler de yer almıştır. Buna göre yeni hareketin bir özelliği de liderlerinin tamamının ülke sınırları içerisinde asayişini sağlamak amacıyla yurt dışı deneyiminin yetersiz kalması idi. Mali durumun düzeltilmesi için ise yardıma ihtiyaç vardı. Bu konuda öteden beri en istekli devlet olan Fransa’ya başvuruldu. Yine mali yardım konularında Fransa Sayıştay Başkanı M.Laurent seçildi. İki aydır yoğun bir şekilde devam eden süreçte maliye incelendi. Ancak raporda araştırma sonucunda “*cesaret kırıcı*” izlenimlerin ortaya çıktığına da değinilmiştir (TNA, FO 195/2363).

Jön Türkler çürümekte olan donanmayı düzene koymasına ve 7000 subayı eğitmesi için tecrübeli bir amiral gönderilmesi konusunda İngiltere’ye başvurdu (Rooney, 1998/1988: s.73). Hükümet ayrıca bir Gümrük Yöneticisi için de benzer bir uygulamaya gitti. Bu doğrultuda İngiliz Gümrük İdaresi’nden Crawford görevlendirildi. Bununla birlikte Osmanlı Ordusu’nun ıslahı Alman subayların idaresindeydi. Bu doğrultuda ordunun Alman General Von der Goltz’un yönetimine bırakılmasında halk arasında bir teveccüh vardı. Ayrıca Osmanlı Hükümeti de İngilizleri gücendirmemek için son derece dikkatli olduğu bizzat büyükelçinin ifadesinden anlaşılmaktaydı: “*İhtilâlin her aşamasında İngiltere’yi gücendirebilecek hiçbir şey yapmamak hususunda çok dikkatli olundu ki ben bu yönetimin çalışmalarının Majesteleri Hükümeti’nin gücendirip gücendirmeyeceğine dikkat ettim. Şimdiye kadar bu yönde herhangi bir şey olmadı*”. Her türlü plan ülkenin kalkınması amacıyla gündeme getirilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Hükümeti, İngiliz danışmanlardan önemli ölçüde faydalanmıştır. Yine yararlanılan danışmanlardan biri de Bayındırlık Bakanlığı’nda görevlendirilen W. Willcocks idi. Böylece kapsamlı sulama sistemi projelerinin uygulamaya konulabilmesi amacıyla W. Willcocks Mezopotamya bölgesinde incelemeler yapmak üzere görevlendirildi (TNA, FO 195/2363).

Meşrutiyet fikri aşamalı olarak ülke çapında benimsendi. Ancak rapora göre yeni rejim Araplar arasında daha az etki uyandırmıştı. Bir başka deyişle ihtilâlin uzun süreli olacağı konusunda şüpheliydiler. Onlara göre devlet bir Türk İmparatorluğu idi. Padişah da dini bir lider olarak Araplar tarafından saygı görmekteydi. İhtilâlin kadrosunu oluşturan İttihâd ve Terakkî Cemiyeti’nin imparatorluk içerisinde teşkilatlanmasına dönük faaliyetler de bu zaman diliminde hız kazanmıştır. Bu bağlamda Cemiyet, hareketin temel özelliklerini anlatmak,

geleceğe yönelik projeleri gerçekleştirmek ve seçimlerle ilgili çalışmalar yapmak amacıyla farklı bölgelerdeki illere temsilciler gönderme yolunu seçti (TNA, FO 195/2363).

Raporda Meşrutiyet'in İngiliz egemenliğinde olan Mısır'daki etkisinden de bahsedilmektedir. İhtilâlden sonra Mısır'da milliyetçi hareketlerin etkisi artmıştır¹³. Bu durum ilerleyen süreçte İngiliz Hükümeti'nin Cemiyete karşı olan muhalif hareketleri desteklemesine neden olmuştur. Dolayısıyla Mısır'a gelen Cemiyet temsilcileri "teşvikle" karşılanmadıkları gibi fikirlerini açığa vurmaları da İngilizler tarafından yasaklanmıştır (TNA, FO 195/2363).

Büyükelçilik, Cemiyet ile ilgili değerlendirmelerine devam etmektedir. Bu doğrultuda hareketin önde gelen üyeleriyle bağlantı kurduğunu; onlara elden çıkmış olan toprakların gündeme getirilmesinin uygun olmayacağı gibi bazı konularda da yönlendirdiğini şöyle açıklayacaktır: "*Ben peyderpey İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin önde gelen üyelerinden olan kişilerle irtibata geçtim. Kendilerini İngiltere'nin tavsiyesi ile yönlendirmeye hazırlıklı ve Sultana ilişkin sert önlemlere karşı olduğumu ifade ettim. Bu kişileri ulumlu ve makul buldum. İhtilâlin ilk günlerinden itibaren ordunun durumu ile ilgili olarak kayıpların telafi edilmesi amacıyla adımlar atıldı. İmparatorluk için kaybedilmiş olan eyaletleri kurtarmaya yönelik herhangi bir girişimden kaçınılmalıydı. Çünkü bu durumun diğer Güçlerle sorunlara neden olma ve yeni düzenin varlığını tehlikeye atma ihtimali oldukça yüksekti. Ancak ne yazık ki Sultan'ın doğum günü olan 27 Eylül tarihinde bir olay meydana geldi. Bulgar Temsilci yabancı egemenliği temsil etmediği bahanesiyle Hariciye Nazırı tarafından verilen yemek ziyafetinden çıkarıldı. Bunun sonucunda Bulgar temsilci yemeği terk etti*" (TNA, FO 195/2363).

Büyükelçinin Jön Türk hareketinin çapıcı özellik olarak gördüğü belirli bir lider kadrosu yoktu. Enver, Niyazi ve Ahmet Rıza Beylerin dışında herhangi özel bir isimden lider olarak bahsedilmemiş idi. Bununla birlikte Prens Sabahattin'in ülkeye dönüşü kendisinin iyi bir tanıtımının göstergesi olmuştur. Prens, Padişah'ın kayınbiraderi olan ve dokuz yıldan uzun bir süre önce ülkeden kaçan Paris'te ölen Mahmut Paşa'nın oğlu idi. Ancak Paris'te Yıldız yönetimini kızdıracak şekilde babası ile çalışmış ve "*Teşebbüs-i şahsi ve Âdem-i merkezîyetçilik*" ilkesini benimsemişti. Onun fikri bir tür "*yerel özerklik ve bağımsızlık*" sistemi ile Makedonya ve Ermenistan sorunlarını çözmek idi. Böylece Osmanlı Devleti'nin çekirdek toprakları elde kalmış olacaktı. Ancak bu programla kendisini İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin ilkesi olan Osmanlı halkının tüm sınıflarına eşit haklar sözünün tamamen karşısında buldu. Bu durumdan makul açıklamalarla programına ilişkin kuşkuları dağıtmaya ve Cemiyet ile uzlaşmaya çalıştı. Büyükelçiye göre

¹³ İngiliz diplomatlar Osmanlı Devleti'ndeki anayasal düzenin İngiltere'nin Mısır ve Hindistan'daki etkisini olumsuz yönde "*inanılmayacak kadar büyük ölçüde*" etkileyebileceğini düşünmekteydi. Onlara göre Türkiye'de iyi işleyen parlamenter düzenin Müslüman nüfusa sahip Mısır ve Hindistan'da Anayasa taleplerine neden olabilirdi. Bu durum ise İngiltere'nin durumunu sarsacak yeni ayaklanmaları beraberinde getirebilirdi (Uluben, 2005: s.110-111.; Uluben, 1967: s.61).

Prens çok kuvvetli bir konuşma gücüne sahiptir. Ancak kadınların kısmi özgürlük almaları yönünde görüş bildirmesi ulemanın tepkisini çekmiştir. Bu durum da kendisini geri plana çekmesine neden olmuştur (TNA, FO 195/2363).

Rapora göre Ekim ayının sonuna doğru yeni rejimle ilgili imparatorluğun farklı yerlerinden tepkiler gelmeye başladı. Örneğin Araplar Meşrutiyet'in şeriatla ne kadar uyumlu olduğunu merak ediyorlardı. Suriyelilerin Meşrutiyete karşı olan kayıtsızlıkları ise Cemiyet üyeleri tarafından sıkça “şikâyet” konusu olmuştu. Öte yandan Arnavutlar arasında bağımsızlık belirtileri mevcuttu. Yine büyükelçilik raporuna göre Van'daki Ermeniler arasında kibir ve provakasyon belirtileri gösterirken Türkler ise kasvetli, sönük ve şüpheli bir psikoloji içerisinde idi (TNA, FO 195/2363).

Büyükelçi G.Lowther Osmanlı Devleti'nde Anayasal Hükümet'in tekrar yürürlüğe girmesi üzerine raporun “Meşrutiyet” kısmını genel bir değerlendirmeye bitirmiştir. Burada kısaca cemiyetin yapısı, kadrosu, faaliyetleri ve örgütlenmesi hakkında bilgi vermiştir. Ona göre Cemiyet en başından itibaren büyük gizem içerisinde hareket etmiştir. Herhangi bir onaylanmış lideri yoktur. Ancak lider oldukları söylenen bazı kişiler ön plana çıkabiliyordu. Onlar da zamanla yerlerini başka kadrolara bırakıyordu. Bu değişim bir süreç olarak devam etmiştir. Raporda cemiyet merkezinin Selanik, İstanbul ve Manastır biçiminde değiştiğini ifade eden büyükelçi: “Bizlere bazen cemiyet merkezinin Selanik olduğu bazen İstanbul ve sonra yeniden Manastır olduğu söyleniyordu” sözleriyle açıklık getirmekteydi. Kalıcı olarak herhangi bir kişi başkanlık yapmıyordu. G.Lowther bu durumun gerekçesini: “Herhangi bir kişinin ön plana çıkma olasılığından kaçınma isteğini taşıyor” olmaları biçiminde ifade etmiştir (TNA, FO 195/2363).

Osmanlı Parlamentosu 17 Aralık'ta memnuniyet ve ahenk gösterisi ile çevrili bir törenle toplandı. Ancak genel beklentinin aksine Anayasa ile gizli bir örgüt olarak “yasaklanan” Cemiyet varlığını ve etkisini muhafaza etmiştir. Büyükelçi, kabinede Cemiyetin fikirlerini paylaşmayan bakanların olmasına rağmen koltuklarını koruma konusunda tereddüt içerisinde olduğunu da dile getirmiştir. Çünkü Cemiyet üyeleri bu bakanlıklara ilerleyen süreçte sahip olmak isteyebilirdi. 1909 yılının ilk günleri ülkenin Kâmil Paşa'nın liderlik ettiği hükümet tarafından yönetilmiştir (TNA, FO 195/2363).

II.Meşrutiyet¹⁴ yöneticileri önce siyasi ıslahatta düzenlemeye gitmiştir. Meşrutî sistemle zıt teşkil eden 1876 Kanûn-ı Esâsî'nin yapısı 1909 ve 1911 yıllarında değiştirilerek çok partili bir meşrutiyetin ihtiyacı olan parlamenter sistem

¹⁴ II.Meşrutiyet Türkiye'de çağdaş anlamda siyasetin başlangıcını oluşturdu. Anayasal düzen, parlamenter yaşam, temel hak ve özgürlükler, siyasi partiler, kamuoyu ve özgür basın bu dönemde şekillenmeye başladı. Tüm karmaşasına rağmen bu dönem Cumhuriyet Türkiyesine hazırladığı ortam açısından bir kırılma noktasıdır. Meşrutiyet yılları; Milli Mücadele döneminde kitleleri coşturan ideolojilerin tohumlarının atıldığı bir dönem olması nedeniyle büyük önem taşır (Karpaz, 2007: s.11).

kurulmuştur. Yapılan yeni değişikliklere göre Heyeti Vükela, Meclis tarafından kolaylıkla düşürülebilecekti. Buna karşılık İcra Organı (Padişah ve Heyeti Vükela) Mebûsân Meclisi'ni daha zor şartlar içinde feshedebilecekti. 1911'de Yasama-Yürütme arasında Parlamenter hükûmet sisteminin gerektirdiği dengenin Meclis lehine bozulduğu ileri sürülmüştür. Böylece Yürütme Organı'nın Meclisi daha kolay feshedebilmesi yolunda yeni bir değişime girilmiş ve bu düzenleme ancak 1914 yılında kabul edilebilmiştir. Ayrıca 1909 değişikliğinde 1876'da açıkça kamu hürriyetleri bölümüne konulmamış olan toplanma ve cemiyet hürriyeti burada yer almıştır (Tunaya, 1960: s. 47). Ancak bu düzenlemeler de Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önleyemeyecek ve ardından gelecek olan bir savaş silsilesi dönemi ile birlikte devlet tarih sahnesindeki yerini alacaktır.

IV. Sonuç

II. Meşrutiyet'e giden süreç ve sonrasında Anayasa'nın tekrar yürürlüğe girmesi Türk tarihinin en fazla dikkati çeken evrelerinden biridir. Bu döneme dair İngiltere Büyükelçiliği'nin Meşrutiyet ile ilgili kısmındaki raporuna bakıldığında Osmanlı Devleti'nde İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'nin Makedonya'daki faaliyetleri, Sultan II. Abdülhamit'in istihbarat sistemi, Meşrutî sistemin ilanı, Cemiyet üyelerinin faaliyetleri, yeni rejimin Türk-İngiliz ilişkilerine yansımaları ve Avrupa kamuoyunun ihtilâli değerlendirmeleri dikkati çeken önemli iç ve dış gelişmeler arasındadır.

İngiltere ve Rusya'nın Makedonya konusunda Haziran 1908'de Reval'de görüşmesi Osmanlı kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle Batı basınında bu görüşme Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına karar verildiği biçiminde değerlendirilmiştir. İngiliz büyükelçiliğine göre İttihâd ve Terakkî üyeleri gelişmelerin bu noktaya gelmesinde II. Abdülhamit yönetimini sorumlu tutmuştur. Dolayısıyla Makedonya'nın imparatorlukta kopmasına neden olacak Avrupa'nın müdahalesine müsaade edilmemesi için vakit kaybetmeden harekete geçilmeliydi. Onlara göre çözüm meşrutî idarenin yeniden kurulmasıydı. Böylece Cemiyet üyeleri Makedonya'da bir isyan çıkarmayı planlamışlardı. Rapora göre isyanın tarihi de belliydi. Bu tarih Padişah'ın doğum günü olan 27 Eylül idi. Ayrıca bir taraftan da cemiyetin yeraltı faaliyetleri hafiyeler tarafından takip edilmektedir. Cemiyet, üyelerinin ifşa olmaması için kesin ve acımasız bir tavrı benimsemiştir. Bu bağlamda üyeler tarafından jurnalcilere karşı suikastlar düzenlenmiştir.

Özellikle Rumeli'deki olaylarda III. Ordu'daki subaylar önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan Padişah'ın suikastlara karşı tepkisi çok sert olmuş ve İstanbul'da bazı subaylar yargılanarak cezalandırılmıştır. İngilizlere göre bu gibi cezalandırmalar üyelerin kararlılığını artırmıştır. Bu sürecin en önemli olaylarından biri 3 Temmuz 1908'de Resne'deki Kolağası Niyazi Bey'in arkadaşlarıyla dağa çıkması olmuştur. Hatta burada bir beyanname yayımlayarak amaç dile getirilmiştir. Buna göre isyanın nedeninin haksızlıklara karşı savaşmak ve Kanûn-ı Esâsî'nin yeniden uygulamaya konulmasını sağlamak olduğu belirtilmiştir. Bu kalkışma diğer yerlerde de olacak şekilde birbirini takip etmiştir. Firzovik'te

Arnavutların meşrutî idareyi talep eden Padişah'a çektiği telgraflar isyanda bir kırılma noktasını oluşturmuştur. Ardından Selanik başta olmak üzere diğer Rumeli şehirlerinden Anayasa'nın yürürlüğe girmesini ve Meşrutîyetin ilanını takip eden telgraflar Saray'ın isyanın ciddiyetini anlamasına neden olmuştur. İngilizler bu yoğun telgraf savaşının Makedonya'daki başkaldırının devlette genel bir isyana dönüşmesinin kesin olduğunun göstergesi olarak addetmiştir. Telgrafların ortak noktası Padişaha yönelik Anayasa ve Meşrutîyet konusundaki taleplerin yerine getirilmesi gereken bir ultiatom hüviyetindeydi. İsyân hareketlerini yakından takip eden Sultan Abdülhamit 22 Temmuz'da Said Paşa'yı Sadrazamlığa tayin etmiştir. İngiliz taraftarı olarak bilinen paşanın Sadarete getirilmesi İngiltere'nin etkisi olarak değerlendirilmiştir. Yapılan kabine toplantısı sonucunda Padişah'a Meşrutîyeti ilan etme tavsiyesi çıkmıştır. Bundan sonra Sultan II. Abdülhamit iki ayrı irade ile Meşrutîyeti resmen ilan etmiştir.

II. Abdülhamit'in denge politikasında Almanya önemli bir devlet olsa da İngiltere ile olan ilişkilerde de her zaman özenli hareket edilmiştir. Bu durumu Meşrutîyet öncesi ve sonrasındaki İngiliz belgelerinde de görmek mümkündür. İngiltere yeni rejimin idaresindeki Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu sebeptendir ki Türk ihtilâli, İngiliz Hükümeti'nin Mısır ve Hindistan için ortaya çıkarabilecek olumsuz sonuçlara rağmen İngiltere'de hoş karşılanmıştır. İngiliz Dışişleri Maslahatgüzarı Barclay aracılığıyla Sadrazama gönderdiği mesajda Anayasa'nın ilanı İngiltere'de sıcak bir sempatiye neden olmuştur denilmiştir. Ayrıca İngiliz Hükümeti Barclay'a İngiltere'nin Makedonya ve Ermeni sorunlarına ilişkin ıslahatın anayasanın ilanıyla sağlandığına ilişkin inancını ve bu meselelerle ilgili olarak Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya düşürecek hiçbir harekette bulunmayacağına dair güvencesini iletmesi talimatını da vermiştir.

İngilizler Meşrutîyet'in ilk zamanlarında düşüncelerinde fazla yanılmadılar. İhtilâl, Alman yanlısı subaylar tarafından yapılsa da Meşrutîyet hükümeti kısa süre içinde İngiliz yanlısı kanat tarafından kurulmuştur. Türk-İngiliz ilişkileri yeni Büyükelçi Gerard Lowther'ın İstanbul'a gelmesiyle daha da iyileşme evresine girmiştir. Bu minvalde elçi, bakanlar, yüksek rütbeli görevliler ve cemiyet üyelerinin de aralarında olduğu kalabalık bir kitle tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. G. Lowther'a göre halk nazarında İngiltere'nin büyük bir itibarı vardı. Büyükelçi zaman zaman Padişah ve cemiyet üyeleri ile görüştüğünü ifade etmiştir. Büyükelçi İstanbul'a geldiğinin ertesi günü (31 Temmuz 1908) Padişahın, Selâmlık'ta bütün yabancı temsilcilerin huzurunda Anayasa'ya destek vereceğini açıklamıştır. İngilizlerin Meşrutîyeti büyük bir teveccühle karşılamasının genel olarak nedenleri şöyle idi; birincisi Meşrutî idarenin getirdiği hürriyet fikri, ikincisi Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin bir dost kuvvet olması, üçüncü ise Mısır ve Hindistan'daki Müslüman nüfusun İngiltere'ye sadık kalacağı düşüncesi idi.

Büyükelçilik halkın Meşrutîyet algısı ve bazı uygulamalarıyla ilgili tespitler de yapmıştır. Buna göre halk Meşrutîyetin anlamını ve içeriğini bilmediği hürriyet kavramı; farklı yorumlar ve hareketlerin yapılmasına neden olmuştur.

Hürriyetin her şeyi yapma hakkını verdiği şeklindeki yanlış anlayış kalabalıkları kanunsuz eylemlere yöneltmiştir. Dolayısıyla Cemiyet asayişini sağlamak için üyelerini görevlendirerek halkın bilinçlendirilmesi yolunda girişimlerde bulunmuştur. Meşrutiyet'in ortaya çıkardığı hürriyet ortamının kalabalıklardaki sınırsız hürriyet algısı ve gerekse de Cemiyetin olumsuz uygulamaları sonucunda gerginlikler ortaya çıkmıştır. Böylece toplumda huzursuzluklar artmıştır. Cemiyet toplumsal olayların önüne geçmek için bazı tedbirler almaya çalışmıştır. Bu bağlamda rapora göre bildiri ve iradeler ile halkı yatıştırmak için beyannameler yayımlanmıştır.

Kaynakça

- Ahmad, Feroz. (1999). *İttihat ve Terakki 1908-1914*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Alkan, Ahmet Turan, (2013). *II.Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Alkan, Necmettin, (2009). *Mutlakiyetten Meşrutiyete II.Abdülhamid ve Jön Türkler 1889-1908*, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Alkan, Necmettin. (2008). "1908 Jön Türk İhtilâlinin Başlamasında Reval Buluşmasının Önemi", *Toplumsal Tarih*, (Sayı:175/ Temmuz 2008), (s.48-52).
- Armaoğlu, Fahir. (1997). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-194)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydın, Mithat. (2011). "II.Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere", *Belgi*, (Sayı:1/Kış 2011/I), (s.15-49).
- Birinci, Ali. (1999). "Türk Siyasî Düşüncesinde İngilizperestlik", *İngilizler ve Türkler-Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, Çev: Yılmaz Tezkan, 21.Yüzyıl Yayınları: 8, Ankara, (s.177-185).
- Hanioğlu, M.Şükrü. (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kansu, Aykut. (1995). *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karal, Enver Ziya. (1996). *Osmanlı Tarihi- İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, IX, Ankara: Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpat, Kemal. (2007). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi*, Ankara.
- Knight, E.F. (1909). *The Awakening of Turkey: A History of The Turkish Revolution*, London: John Milne.
- Kuran, Abdullah B. (2000)., *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Leskovikli Mehmet Rauf. (1991). *İttihat ve Terakki Ne İdi*, İstanbul: Arba Yayınları.

- Mardin, Şerif. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Menteşe, Halil. (1986). *Osmanlı Mebusan Meclis Reisi Halil Mentese'nin Anıları*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Niyazi, Ahmet. (2003). *Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı (Hatırat-ı Niyazi)*, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Petrosyan, Yuriy Aşatoviç. (1974). *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, İstanbul.
- Ramsaur, Ernest E. (2004). *Jön Türkler 1908 İhtilalinin Doğuşu*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Rooney, Chris B. (1998/2008). "Osmanlı İmparatorluğu'na Gelen İngiliz Deniz Misyonlarının Uluslararası Önemi, 1908-1914", Çev: Önder Kocatürk, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 7/(13-14), (s.73-106).
- Tahsin Paşa. (1931). *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, İstanbul: Milliyet Matbaası.
- The National Archives of United Kingdom (General Report on Turkey for the year 1908, Sir G.Lowther to Sir Edward Grey).
- Tunaya, Tarık Zafer. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: Yedigün Matbaası.
- Tunaya, Tarık Zafer. (1989). *Türkiye'de Siyasal Partiler, Bir Çağın Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi, III*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer. (2007). *Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, I*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkgeldi, Ali Fuat. (2010). *Görüp İştiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uluben, Erol. (1967). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Uluben, Erol. (2005). *İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri-Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)*, İstanbul: Örgün Yayınevi.